

Vélemény, vita

QUO VADIS, INTÉZETHÁLÓZAT?

Hozzászólás Venetianer Pál cikkéhez

Náray-Szabó Gábor

az MTA rendes tagja

Érdeklődve olvastam Venetianer Pál cikkét az intézetekről (Venetianer, 2007. 1217–1222.). Őszintén beszél olyan problémákról, melyeket a rendszerváltás óta cipelünk magunkkal, pedig megoldásuk az egész akadémiai szféra érdekeit szolgálná. Az alábbiakban kifejtem saját nézeteimet, melyek közel állnak az idézett cikkben leírtakhoz, talán annyiban jelentenek újat, hogy az MTA Könyvtárának stratégiáját ismertetve teszek konkrét javaslatot is a kibontakozás megkönnyítésére.

Előrebocsátom: szilárd meggyőződésem szerint az úgynevezett kemény tudományok, mint például a fizika, a kémia és a molekuláris biológia száz százalékgig globalizáltak, vagyis amit már felfedeztek Berkeley-ben vagy Stockholm-ban, azt nem érdemes újra felfedezni Budapesten. Ebben a tekintetben tehát sajnos a veréb nem madár (lásd Jermy, 2007, 649–651.), a tudományos kutatás e terepén, akár csak az olimpián a szociális szempontok, nem játszanak szerepet. Akár tetszik, akár nem, a kőkemény versenyben az első visz mindent, a további helyezetteknek pedig csak morzsák maradnak. Ugyanakkor sokan tudják rólam, hogy az ökoszociális piacgazdaság eszméjét

tekintem a jelenlegi legjobb társadalomszervezési kísérletnek, melyben a versenyt tudatosan korlátozni kell, mert nem iktathatók ki azok az egyének és csoportok, akik és amelyek betegségük, idős koruk vagy hátrányos társadalmi helyzetük miatt nem tudnak versenyezni. Nem kerülhető meg tehát a keresztény tanítás és a francia felvilágosodás által egyaránt hangoztatott szolidaritás eszméje, mely biztosítja a társadalmi békét, ezáltal teremtve meg a kedvező versenyfeltételeket azoknak, akik tudnak élni vele. Az úgynevezett nemzeti tudományok, mint például a nyelvészet vagy a néprajz esetében kicsit hasonló a helyzet, ezeknél azonban nem a szociális helyzet, hanem a speciális nemzeti kulturális érdekek védelme miatt kell megfelelő körültekintéssel támogatni olyan csoportokat is, melyeket a nemzetközi versenyben nem vagy alig jegyeznek. A globalizált, kemény tudományokban viszont a verseny bármiféle korlátozása, a versenyfeltételek nem kellő biztosítása oda vezethet, hogy a magyar adófizető vagy annak politikai képviselői fejében megmegfordul az a számunkra rémisztő kérdés: egyáltalán van-e szükség tudományra Magyarországon?

Tisztáznunk kell tehát: *mit vár el a magyar adófizető a tudománytól?* Ehhez fel kell tenni egy másik kérdést is: mit vár el az amerikai adófizető a tudománytól. Azért éppen ő, mert az USA a világ közepe, oda áramlik a tőke, a tudás, a hatalom. Tehát ha a nagyvilágról akarunk megtudni valamit, érdemes szemügyre vennünk az amerikai állapotokat. Az amerikaiak valójában két dolgot várnak el a tudománytól: mindenekelőtt az életminőségük javulását, ezenfelül pedig kíváncsiságuk kielégítését. Azt már mindenki megtanulta, hogy mire használhatók Maxwell elektromosságtani egyenletei, ezeket néhány évtizeddel felírásuk után meg lehetett adóztatni, mert villanymotor, elektromos hálózat és izzólámpa lett belőlük. A DNS kettős csavarvonal szenzáció volt a maga idejében, de elvont érdeklenségnek tűnt az utca embere számára, amíg rá jött, hogy ha a szerkezetét földérintik, akkor új gyógyszereket lehet kikísérletezni, melyek segítségével hosszabb ideig, egészségesebben és jobban fog élni. Amellett, hogy jobban akar élni, az adófizető kíváncsi is. Tudni akarja, honnan jött, hová tart, mit rejt a múlt, mi van a Marson, milyen természetű a mikrovilág, ezért adójával is támogatja azokat a kutatásokat, melyektől választ remél e közvetlen hasznot nem hozó kérdéseire.

A magyar adófizető sok tekintetben mást vár a tudománytól, mint az amerikai, mert a mi országunk lényegesen kisebb, mint az USA, korlátozottak a forrásai, más a történelme és a világpolitikai beágyazottsága. Miután a multinacionális nagyvállalatok központja nem nálunk van, ha például kimagasló, gyógyszerhatással kapcsolatos alapkutatási eredmény születik Magyarországon, és azt a *Nature*-ban publikálják, nagy valószínűséggel nem itthon fogják hasznosítani, sokkal valószínűbb, hogy mondjuk a SANOFI vagy a NOVARTIS jár

jól vele. Felhasználja az eredményeket óriási anyagi ráfordítással folytatott alkalmazott kutatásai során, melynek eredményeképpen piacra kerül egy új gyógyszerkészítmény. A gyógyszer kifejlesztését tehát részben finanszírozta a magyar adófizető is, de az extraprofit nem az ő, hanem mások zsebébe kerül vissza.

Véleményem szerint tehát a magyar tudománnyal szemben támasztott első és legfontosabb követelmény nem a kutatási eredmények közvetlen hasznosítása, sokkal inkább a hozzájárulás a *magas színvonalú felsőoktatáshoz*. Számomra evidencia, hogy magas színvonalú kutatás nélkül nincs magas színvonalú felsőoktatás. Ahhoz, hogy magas színvonalon tudjunk oktatni, naprakésznek kell lennünk az általunk művelt tudományterületen, márpedig ezt csak úgy tudjuk elérni, ha magunk is aktívan részt veszünk annak folyamatos megújításában. A gazdaság szempontjából azért fontos a magas színvonalú felsőoktatás, mert ha sok a jól képzett szakember, akkor Magyarországra jön a minőségi külföldi tőke. Ha van itthon száz kiváló kutató, azok tudástökéjére már érdemes egy vagy több kutatófejlesztő vállalatot alapozni, és ez jó mindenkinek, mert a vállalatok itt fizetnek adót, itt ruháznak be, itt teremtenek munkahelyeket. Természetesen a magyar tudománytól az USA adófizetőjéhez hasonlóan azt is elvárjuk, hogy *erősítse a tudás alapú gazdaságot*, vagyis járuljon hozzá az új tudást hordozó termékek itthoni kifejlesztéséhez és gyártásához, az értékesítésből származó extraprofit itthon tartásához. Ebből egyenesen következik a jól ismert jelszó: közelíteni kell egymáshoz az alap- és alkalmazott kutatásokat. További elvárás, ami ugyan nagyon fontos, de sorrendben mégiscsak a harmadik: *az országpropaganda*. Ha nekünk van két Bolyaink, Szentágotthai Jánosunk, vannak hazai és idegenbe

szakadt Nobel-díjasaink, akkor az ő nevükkel hitelesen lehet hirdetni Magyarországról, hogy itt okos emberek élnek, érdemes ide jönni a befektetőknek, érdemes velünk egyezségre jutni, hisz világszerte megbecsülnek minket.

A korábban felsorolt célok elérésének érdekében mindenekelőtt a felsőoktatás és az MTA intézeteinek a közelítését tartom fontosnak. Ezt nagyon sokszor hangsúlyozzák különböző fórumokon, de konkrét lépéseket kevés kormányzat tett a cél érdekében. Ehhez kapcsolódóan fontos azt tudni, hogy a célt parancsokkal nem lehet megvalósítani. Nem lehet intézeteket erőszakosan összevonni felsőoktatási intézményekkel, ehelyett pénz kell adni a kívánt irányba tartó működés elősegítésére. Ésszerűen megvalósítható célokat kell kijelölni, amelyeket együttműködéssel lehet csak elérni, s ha ez sikerül, akkor boldogan fognak egymásra találni az akadémiai és az egyetemi kutatók. Az MTA intézeteiben nyilvánvalóan magasabb a tudományos színvonal, mert ott csak a kutatásra összpontosítanak a munkatársak. Közös érdek, hogy az ottani kutatók is oktassák az ifúságot az egyetemeken, ezáltal egyrészt versenyhelyzetet teremtsenek, ami a minőség javulásához vezethet, másrészt levegyék a teher egy részét az egyetemi oktatók válláról.

A tudásalapú gazdaság erősítésével kapcsolatos stratégiáról főleg általánosságokat lehet csak mondani, ezért lenne fontos, hogy részletes *jövőképek* készüljenek az MTA egyes intézetei számára. Az MTA Könyvtára készített ilyen stratégiát, mely a következő öt évre jelöli ki a legfontosabb feladatokat. Bár a könyvtár tevékenysége sok tekintetben eltér az intézeteiktől, az információ tárolása, feldolgozása és a felhasználók rendelkezésére bocsátása elsősorban az informatika térhódítása miatt forradalmi változáson megy át napjainkban,

így a versenyhelyzet itt is adott, nekünk is számos kihívással kell szembenéznünk.

Az MTA Könyvtára nemzetközi szinten elsősorban különgyűjteményei (Keleti Gyűjtemény, Kézirattár és Régi Könyvek Tára) révén ismert, az itt őrzött dokumentumok itt-hon, a határon túli magyarság és a világ orientalistái körében nélkülözhetetlen források és közös kulturális kincsek. Az ország harmadik legnagyobb könyvtáraként, mintegy laboratórium gyanánt kiszolgáljuk a humán tudományok művelőit, minden beiratkozott olvasót és honlapunk valamennyi látogatóját. Három fő tevékenységi területre összpontosítva jelöltük ki a fejlesztés irányait.

A *hagyományos könyvtári tevékenységet* a tíz éve kialakított, humán tudományokra szorító gyűjtőkörön belül folytatjuk. Törekszünk arra, hogy a gyűjtőkörbe tartozó minden fontos folyóiratot és a legfontosabb könyveket beszerezzük, tároljuk és az olvasók rendelkezésére bocsássuk. Minden erőnkkel azon vagyunk, hogy megtarthassuk kurrens kül- és belföldi folyóiratainkat, miközben fontos új címekkel folyamatosan bővítjük az állományt. Haladéktalanul be kell pótolnunk a könyvállomány pénzhiány miatt elmaradt gyarapítását, erre növekvő arányban szándékozunk forrásokat biztosítani. Törekszünk arra, hogy különgyűjteményeinket fenntartsuk és gyarapítsuk, a kutatók és minden érdeklődő rendelkezésére bocsássuk.

Továbbra is biztosítjuk a jelenleg elérhető *számítógépes adatbázisok* széles körét, nemzeti, szakterületi konzorciumi formában és egyedi vásárlás útján, amelyet igyekszünk jelentősen bővíteni. A bővítés elsősorban a gyűjtőkörünkhöz tartozó adatbázisokat célozza meg, de az MTA intézeteivel együttműködésben továbbiak beszerzését is vállaljuk különféle konzorciumi vásárlások össze-

fogásával, koordinálásával. Az e-dokumentumok körét és a rájuk épülő szolgáltatásokat a nemzetközi tendenciák figyelembe vételével alakítjuk. Részt kívánunk venni minden olyan EU-projektben, amely elősegíti ilyen irányú fejlesztéseinket, és lehetőséget biztosít nemzeti értékeink szélesebb körben való bemutatására, megismertetésére.

Különösen fontosnak tartjuk a *könyvtár mint közösségi tér* szerep kiteljesítését, ami jelentős mértékben tudna hozzájárulni a könyvtár és fenntartója, az MTA publicitásának bővítéséhez, a közgondolkodásban betöltött szerepének erősítéséhez. A közösségi tér szerepének kiteljesítését segíti a könyvtár munkatársai által végzett tudományos kutatómunka és kulturális, irodalmi tevékenység, melyet úgy kell fenntartani, hogy ne menjen a könyvtári szolgáltató munka rovására. A könyvtár továbbra is fontos szerepet tölt be mint kutatószoba, illetve dolgozószoba, az információs források, a szakirodalom tárházaként is működik, amely rendelkezésére áll a kutatóknak, az oktatóknak és a diákoknak egyaránt.

A jelenlegi, országos sakkönyvtári szerepünkben adódó feladataink folyamatos ellátásán túl a jövőben a következő célok megvalósításán dolgozunk:

- Erősítjük az MTA kutatóintézeteinek könyvtáraival kialakított hálózatot, az önkéntesség alapján elmélyítjük az informális kapcsolatokat.
- Lelőhelyjegyzékkel ellátott közös katalógust építünk ki az MTA teljes információvagyonának feltérképezése és elérése érdekében.
- Törekszünk az Arany János utcai épület speciális helyzetéből adódó előnyök kihasz-

nálására; tökeerős vállalkozások bevonásával olyan közösségi teret kívánunk kialakítani, amely a kulturális örökségből adódó egyedi jelleg és a felhasználóbarát szempontok ötvözésével különleges élményt nyújthat a látogatóknak.

- A könyvtár kulturális arculatának fejlesztésével igyekszünk jobban kihasználni az intézményben rejlő PR- és marketinglehetőségeket.
- Főleg pályázati forrásokat megcélozva igyekszünk korszerűsíteni az intézmény honlapját és informatikai infrastruktúráját.
- Több intézménnyel (OTKA, MTA Kutatásszervezési Intézet, Kémiai Kutató Központ) együtt repozitóriumokat alakítunk ki annak érdekében, hogy elektronikus formában, széles körben hozzáférhetővé tegyük az ISSN, illetve ISBN számmal nem rendelkező, de fontos kutatási nyersanyagoknak számító „szürke” irodalom teljes szövegét és más dokumentumokat, melyek felhasználhatók például a tudományos kutatások értékeléséhez.

A javaslatokat megtárgyalta és elfogadta az MTA elnöksége, vezető kollégiuma és a Felügyelő Bizottság. Tudomásul vették, hogy a feladatok megvalósításához nem elég a jelenlegi költségvetési támogatás, ezt tehát öt éven át fokozatosan növelni kell, hogy elérje a 2003. évi szintet. Meggyőződésem, hogy ez a stratégia biztos alapot ad annak eldöntéséhez, hogy érdemes-e, és milyen mértékben kell támogatni az intézményt az adófizetők pénzéből. A mai helyzetben az intézetek is hasznát vehetnek egy reális alapokon nyugvó jövőképpnek, kidolgozásához tehát érdemes hozzáfogni.

IRODALOM

Jermey Tibor (2007): „A veréb is madár” (Eretnek gondolatok az akadémiai reformmal kapcsolatban)

Magyar Tudomány, 5, 649–651.

Venetianer Pál (2007): Quo vadis, intézethálózat? Magyar Tudomány, 9, 1217–1222.